הלכות שבת - סימן שי"ח ח"א

נערך ע"פ שיעורי הרה"ג מיכאל אבישיד שליט"א

הקדמה / דין הנאה ממעשה איסור בשבת / דין הנאה ממעשה איסור בשבת במקום צורך / דין הנאה ממעשה איסור בשבת בתקופת חזרה בתושבה / דין הנאה מאיסור הנעשה בשבת באופן דמתעסק / האם "בני ביתו" נכללים באיסור עצמו / דין הנאה במלאכת הוצאה בשבת / דין הנאה מכלי שנעשה בו איסור בשבת / מתי חלה חומרת "בכדי שיעשו" / דין הנאה מאיסור מדרבנן שנעשה בשבת / דין האוסר דבר שאינו שלו / דין הנאה מבישול גוי בשבת בהיתר / דין מרבה בשיעורין

הקדמה

יש להבהיר שאף שדין הנאה מאיסור שנעשה בשבת מופיע על שלל פרטיו בעיקר בדיני בישול, כתבו הטור הרמ"א ואדה"ז (וכן משמע מסתימת המחבר) שדין זה נכון אף לכל שאר המלאכות, ומה שדין זה הובא בארוכה בדיני בישול, אי"ז אלא משום שכך הופיע הדין במקורו בש"ס (בגמ' חולין טו. וכדלקמן) בהקשר לדיני בישול, אבל בודאי שהוא הדין לכל שאר המלאכות

דין הנאה ממעשה איסור בשבת

איתא בגמ' חולין (טו.) המבשל בשבת בשוגג מותר למבשל לאכול מאותו תבשיל אף בו ביום וכ"ש לאחרים ואם בישל במזיד, אותו התבשיל נאסר הן למבשל והן לאחרים עד צאת השבת (שלא ייהנו מאיסור שנעשה בשבת - רש"י) דברי רבי מאיר, ורבי יהודה אומר המבשל בשוגג נאסר התבשיל הן למבשל והן לאחרים עד צאת השבת ואם בישל במזיד נאסר התבשיל למבשל לעולם ולאחרים יאסר עד מוצאי שבת [ואם בעינן "בכדי שיעשו" יבואר לקמן]

בהמשך הגמ' מובא בשם רב חנן בר אמי, שכשהיה רב מורה הלכה לתלמידיו ביחידות היה מורה להקל כדעת רבי מאיר אולם כשדרש הלכות בפני הציבור היה מורה להחמיר כדעת רבי יהודה

בין הראשונים והפוסקים מצינו מיעוט קטן שפסקו להקל כדעת רבי מאיר (ר"י, סמ"ג, בעל התרומה והגר"א) והוכיחו דבריהם ממה שהיה רב שונה לתלמידיו כרבי מאיר, אולם רוב רובם של הראשונים (רא"ש, רי"ף, רמב"ם ועוד) והפוסקים (מחבר, רמ"א, אדה"ז) פסקו להחמיר כדעת רבי יהודה

דין הנאה ממעשה איסור בשבת במקום צורך

כתב המשנה ברורה (ס"ק ז) בדין המבשל בשוגג שבמקום צורך אפשר להקל כרבי מאיר, אולם רוב הפוסקים הן פוסקי ספרד כדוגמת הכף החיים והבן איש חי והן פוסקי אשכנז כדוגמת החזון איש ועוד, כתבו שאף במקום צורך אין להקל בדבר וכך מוכח מסתימת המחבר והרמ"א וכן נקטינן להלכה

ואף שמצינו בדברי אדה"ז (סי' רנד ס"ז-ח) בהלכות רדיית הפת שהתיר לרדות את הפת בשבת עבור מזון ג' סעודות למי שהניחה בתנור בשוגג סמוך לשבת למרות שהוא לכאורה הנאה ממעשה איסור בשבת ביאר אדה"ז שדין זה אינו דומה משום שאכילת תבשיל בשבת אינה חיוב כל כך, כדין אכילת הפת שא"א בלעדיה לקיים מצוות ג' סעודות בשבת ולכן התירו לו לרדותה

וסיים אדה"ז, והוא הדין אם אין לו אלא אותו תבשיל בלבד שהשהה בשוגג בשבת מותר לו לאוכלו מפני כבוד השבת שלא יבוא להתענות בו אבל אם יש לו פת מספיקה עבור ג' סעודות אין לו לאכול מאותו התבשיל

ונמצא שלדעת אדה"ז, יש להקל (באיסור שנעשה בשוגג) במקום צורך רק אם מדובר בדבר שהוא **מהותי לקיום מצות סעודת שבת** דלא כשיטת המשנה ברורה המיקל במקום צורך גם אם לא מדובר בדבר מהותי לקיום מצות סעודת שבת וכגון אם באו אורחים לביתו והחזיר בשוגג את המנה העיקרית על האש, שיש להתיר למארח להשתמש במנה זו אף אם יש לו עוד הרבה מה להציע לאכול עבור אורחיו

דין הנאה ממעשה איסור בשבת בתקופת חזרה בתשובה

כפי שהבאנו לעיל העושה מלאכה במזיד בשבת אינו רשאי להנות ממנה לעולם ולכן המתקן כלים במזיד בשבת יצטרך במוצ"ש לקלקלם ולתקנם מחדש כדי שיותר לו השימוש בהם, והוא הדין לאדם הנמצא בתהליך חזרה בתשובה המבין את חומרת השבת, מעשיו יחשבו כאיסורים במזיד ואסור לו להנות מהם עולמית

אלא שבמקרים מיוחדים יש לרב אפשרות לבטל את הקנס שקנסו חכמים על העושה איסורים במזיד שלא יאסר עולמית, הן כדי להקל על האדם לחזור בתשובה והן משום שאותו יהודי לא עבר על איסורים אלו להכעיס אלא הדבר נבע מחוסר ידע והבנה בחומרת השבת ולכן במקום צורך אפשר לסמוך על רבי מאיר להקל אולם ודאי שאין לעשות זאת בקלות ויש לדון כל מקרה לגופו

דין הנאה מאיסור הנעשה בשבת באופן דמתעסק

בדין העושה מלאכה בשבת באופן דמתעסק אף שבודאי אינו מתחייב עליו קרבן חטאת דנו הפוסקים האם מ"מ יחשב כאיסור מה"ת שהרי סוף כל סוף נפעל הענין, או שמכיון שמלאכת מחשבת אסרה תורה א"כ אין כאן איסור כלל

רע"א באחת מתשובותיו (סי' ח) הביא בשם החוו"ד שהעושה מלאכה בשבת באופן דמתעסק, לא עשה שום איסור, וכתב עליו רע"א שאין דבריו נכונים משום שאף שבודאי לא מתחייב על כך מן השמים, מ"מ האיסור נעשה, אולם דעת מחה"ש כדעת החוו"ד שאין כאן שום איסור ודייק זאת ממה שכתב הרמב"ם בדין העושה מלאכה באופן דמתעסק ש"לא עשה ולא כלום" היינו שאפילו איסור אין כאן וכן נקטו האחרונים

וי"ל שדין הנאה מאיסור הנעשה בשבת באופן דמתעסק תלוי במחלוקת הנ"ל שלדעת רע"א אף אם מדובר באיסור באופן דמסעסק, מכיון שסוף סוף נעשה פה איסור אין להנות ממנו בשבת אולם לדעת החוו"ד והמחה"ש מכיון שאין כאן שום איסור אין מניעה מלהשתמש בדבר אף בשבת וכפי שהבאנו לעיל שכן נקטו אחרונים להלכה

האם "בני ביתו" נכללים באיסור עצמו?

מסתימת אדה"ז בסי' שיח משמע דסובר שבני ביתו אינם כלולים באיסור ומקור הדברים היא שיטת המג"א, אלא שלדעת השבט הלוי ועוד פוסקים בני ביתו כן נכללים באיסור עצמו ועוד הוסיף השבט הלוי שכן היא גם דעת אדה"ז כדמוכח ממה שכתב בהלכות יום טוב סי' (תקג סי"א) דמותר למבשל ביו"ט להערים ולהוסיף לצורך החול ובלבד שיוסיף לפני שיעמיד הקדירה על האש

ובהמשך הדברים כותב אדה"ז (סי"ב) אבל אסור לו להערים ולבשל לצורך החול תבשיל ממין אחד בשני סירים ואף אם יטעם משניהם ביום טוב, ואם עשה כן אסור לו ולבני ביתו להנות אותו מעשה איסור לעולם ובקונטרס אחרון (ס"ק ב') ציין אדה"ז לסי' שיח ולשיטת המג"א ועפ"ז הסיק השבט

הלוי שכנראה אדה"ז חזר בו ממה שפסק בסי' שיח ופסק למסקנה שאף בני ביתו נכללים באיסור עצמו

ובמחילה מכבוד תורתו, לעניות דעתי אין דבריו נכונים ואבאר זאת בהקדים שמצינו עוד מקום בדברי אדה"ז שבו כתב במפורש שבני ביתו נכללים גם כן באיסור עצמו דהנה בדיני שהייה וחזרה (סי' רנג סכ"ד) כתב אדה"ז שאם עבר והחזיר הקדירה למקום שהיה אסור להחזיר לדברי הכל בין בשוגג בין במזיד נאסר התבשיל עד מוצ"ש, במה דברים אמורים במצטמק ויפה לו ... ומסיים שמ"מ יכול למסור סעודתו לאחר אבל לבני ביתו אסור, מפני שהתבשיל הוחזר ג"כ בשבילם ולכן גם הם כלולים באיסור

ויש לבאר הדברים ע"פ יסוד גדול שכתב אדה"ז בסימנינו (ס"א) דהנה מצינו שהחמירו יותר על מעשה איסור שעשה גוי עבור יהודי בשבת, שיצטרך היהודי להמתין במוצאי שבת עד "בכדי שיעשו" (יבואר לקמן) בכדי להנות מאותו מעשה איסור, ואילו יהודי שעשה מעשה איסור בשבת בשוגג לא חייבוהו חכמים להמתין בצאת השבת עד "בכדי שיעשו" כדי להנות אותו מעשה איסור אלא מיד עם צאת השבת, רשאי להנות ממנו

וטעם הדבר כתב אדה"ז משום שכל איסור שהוא נתפס כקל בעיני הבריות החמירו בו חכמים יותר, ולכן מכיון שאיסור אמירה לעכו"ם נחשב בעיני הבריות כאיסור קל חששו בו חכמים יותר והחמירו בו להמתין במוצאי שבת עד "בכדי שיעשו", משא"כ איסור בישול בשבת שהוא נתפס בעיני הבריות כאיסור חמור מאוד לא חששו חכמים ליהודי להנות מאותו מעשה איסור מיד עם צאת השבת

ועפ"ז יובן, מדוע בדיני יו"ט וכן בדיני חזרה ושהייה (הנ"ל) נכללו בני הבית באיסור עצמו, משום שאיסורים אלה נחשבים כקלים בעיני הבריות ולכן החמירו בהם יותר, משא"כ איסור בישול בשבת (וה"ה לשאר מלאכות) שנחשב כאיסור חמור מאוד בעיני הבריות לא החמירו בו (ביאור זה הובא בקצרה בקונטרס אחרון הנ"ל)

ועפ"ז ניתן גם לבאר מדוע בדין המבשל במזיד בשבת לא כללו חכמים באיסור עצמו גם את מי שהיה הבישול מיועד עבורו כפי שמצינו בהלכות איסור והיתר (סי' צט ס"ו) בדין ביטול איסור בהיתר שאסור לעשות כן לכתחילה, שאסרו חכמים את המאכל גם למי שביטלו עבורו את האיסור בהיתר (ובזה גופא חלקו הפוסקים, לדעת הט"ז נאסר עליו רק אם היה מודע לכך שעושים זאת עבורו ולדעת רע"א אף אם לא היה מודע לכך) משום שדין ביטול איסור בהיתר נתפס בעני הבריות כאיסור קל ולכן החמירו בו חכמים משא"כ איסור בישול בשבת (וה"ה לכל שאר מלאכות) שנחשב כחמור בעיני הבריות ולכן חכמים לא ראו צורך להחמיר בו

דין הנאה במלאכת הוצאה בשבת

בביאור הלכה (ד"ה אחת משאר מלאכות) הביא בשם החיי אדם (כלל ט) דמה שאסרו להנות מאותו מעשה איסור שנעשה בשבת הוא דווקא בדבר שנעשה שינוי בגוף הדבר ע"י אותו מעשה בשבת כעין הבשל בשבת אבל המוציא חפץ מרשות לרשות לא נשתנה גוף הדבר בהוצאה ולכן אם עשה זאת בשוגג יהיה רשאי להנות מאותו חפץ אף בו ביום (שיטת רבי מאיר)

למעשה אין המנהג כמותו ובטעם הדברים יש לומר לכל לראש מעצם סתימת הפוסקים בנושא למדים שלא חילקו בדבר ועוד ראיה דהנה איתא בגמ' עירובין (מא:) דאיסור היציאה מתחום (אלפיים אמות – לערך קילומטר מדרבנן, וג' פרסאות – 12 ק"מ מה"ת) שבת חל גם על חפצים

ולא רק על בני אדם ולכן אם הוצא החפץ מן התחום אין לו אלא ד' אמותיו (כדין אדם היוצא מן התחום) אף במקום שהותר בו הטלטול

ובהמשך הסוגיא מביאה הגמ' את אימרת רב פפא בדין פירות שיצאו מן התחום במזיד וחזרו לתוך התחום דרשאי להנות מהם בשבת משום שהפירות אנוסים הם ע"י מוציאן ולכן לא נאסרו, והקשו על כך כל הראשונים שהרי נפסק בדין המפריש חלה במזיד בשבת שאסור להנות ממנה עד מוצ"ש ועוד הקשו מדוע שונה דין הוצאת פירות מתחום שבת מדין המבשל בשבת שנאסר עד צאת השבת?

וכתב ריטב"א בשם רבנו יונה ליישב דיש לחלק בין איסור בישול שנעשה שינוי בגוף הדבר ע"י מעשה האיסור לבין איסור הוצאה שלא נשתנה גוף הדבר ע"י מעשה האיסור והביא ראיה לדבריו מדברי הירושלמי בדין פסח שחל להיות בשבת והובאו מצות מרשות הרבים באיסור והתירו לו להשתמש במצות אלו לליל הסדר הרי מכאן הוכחה ברורה שבמלאכת הוצאה לא אוסרים עד צאת השבת כבשאר מלאכות

אולם הריטב"א עצמו, התוס', הרשב"א והמאירי הביאו ביאור אחר ליישב הדברים, וכן נקט אדה"ז בהלכות עירובי תחומין (ס' תה ס"ט) וז"ל, "ואינו דומה להמעשר פירות בשבת שקנסו אותו שלא יאכל מהם, לפי שע"י עשיית האיסור נתקנו לאכילה שלא היו ראויים כלל מקודם לכן מפני שהם טבל, אבל פירות אלו היו ראויים לו כשהיה עמהם חוץ לתחום ולא הועיל לו כלום לאכילתם במה שהחזירם לתחומם ואינו נהנה מן האיסור באכילתו אותם", והוסיף אדה"ז "ואינו דומה להמבשל בשבת פירות הנאכלים חיים שאסורים (עד מוצאי שבת) מפני שעשה בהם מעשה איסור של תורה אבל תחומין הם מדברי סופרים"

ונמצא שרוב הראשונים והפוסקים ואדה"ז בתוכם, לא קיבלו את סברת רבינו יונה לחלק בין איסור שאר מלאכות שנעשה שינוי בגוף הדבר ע"י מעשה האיסור לבין מלאכת הוצאה שלא נשתנה גוף הדבר ע"י מעשה האיסור אלא ביארו שיסוד החילוק הוא אם האיסור הוא מה"ת או מד"ס ולכן לא חילקו הפוסקים בין מלאכת הוצאה לשאר מלאכות משום דכולם איסורין מה"ת הם

ומה שמצינו שפסק אדה"ז בהלכות פסח (סי' תנד סי"ב) כירושלמי בדין פסח שחל בשבת והובאו מצות מרשות הרבים באיסור דמותר להשתמש במצות אלו לליל הסדר (ראיית רבינו יונה הנ"ל) ולכאורה למה הותר והלוא הוא איסור מה"ת ויש לאסור עד צאת השבת כבשאר מלאכות ועוד יש להקשות ממה שכתב החק יעקב על דברי המג"א המביא דין זה (והוא מקור אדה"ז) "ולגבי דין הנאה ממצות אלו עיין סי' שיח", ולכאורה משם משמע בדיוק הפוך ממה שנפסק כאן בהלכות פסח שמותר להשתמש במצות אלו אף ביום השבת עצמו?

והביאור בכל זה פשוט, מוכח הדבר שבהלכות פסח עסקינן שצריך למצות אלו בשביל לצאת בהם ידי חובה ורק מפני זה התירו לו להשתמש במצות אלו וע"ד פסק אדה"ז בדין הנאה ממעשה איסור בשבת, שאם מדובר בפת שבלעדיה לא יוכל לקיים את מצוות השבת, מותר לו להנות ממנה אף בשבת עצמה (הובא לעיל), אבל להנות סתם מאותם מצות וודאי דאינו רשאי כמובא בסי' שיח (ושוב מצאתי שכך ג"כ כתב הגר"ח נאה (סי' קכד) ליישב את דברי אדה"ז)

דין הנאה מכלי שנעשה בו איסור בשבת

כתב המג"א (סק"א) בשם הרשב"א (שו"ת ח"א ס' קעה) כשם שנאסר התבשיל עולמית למבשל במזיד בשבת כך גם נאסרה הקדירה שבישל בה, משום שבלועה מאותו דבר האסור לו, וכך פסקו

להלכה הפרי מגדים ואדה"ז בשולחנו (סי' ?) שהקדירה אסורה וטעונה העגלה להתירה בשבילו, [ובכלי חרס שאינו בר העגלה נהגו להתירו ע"י העגלה ג' פעמים משום דאין איסורו מעיקר הדין כ"א מדין קנס שקנסו חכמים על כן ראוי להקל בו, והוא הדין אם מדובר בכלי פורצלן דיש להקל ולהתיר ע"י העגלה אחת אף שלדעת הפרי מגדים (סי' תנא) ועוד פוסקים כלים עשויים מפורצלן אינם בר העגלה]

אולם הרב עובדיה ועוד פוסקים אשכנזים כתבו שאין לאסור הקדירה יותר מעשרים וארבע שעות משום שחכמים קנסו רק על תבשיל ולא על הקדירה ועוד שאפילו אם היה ראוי לאסור בגלל הטעם הבלוע בקדירה, הרי לאחר עשרים וארבע שעות הטעם נהיה לפגם וא"כ למה ייאסר

ודין זה (שנאסרו הן התבשיל והן הקדירה) אינו אלא למבשל עצמו אבל לאחרים הן התבשיל והן הקדירה מותרים מיד עם צאת השבת, כתב הכתב סופר (סי' נ) בדין פונדק (מסעדה) המשתמשת רק במוצרים כשרים אבל פתוחה באורח קבע בשבת, שיש להחמיר שלא לאכול שם מצד הכלים שבישלו בהם בשבת, דאף שנפסק בהלכה שאותם כלים מותרים לאחרים במוצאי שבת מ"מ במקרה זה יש להחמיר משום דין דמסייע לדבר עבירה

ועוד י"ל דמה שלא קנסו חכמים בתבשיל שנתבשל במזיד בשבת שיאסר עולמית גם לאחרים, הוא משום דלא חששו שמא יאמר לישראל אחר, לעשות לו מלאכה בשבת משום חומרת הדבר, ועוד שהישראל לא ישמע לו מפני ש"אין אדם חוטא ולא לו" (שני הטעמים הביאם אדה"ז בס"א), אולם כאן חזינן להדיא שאותו יהודי מחלל שבת על בסיס קבוע, ואם כן ודאי דיש לחשוש, ולכן יש מקום לומר דיש לקנוס ולאסור הן את התבשיל שנתבשל בשבת והן את הכלים גם על האחרים ויש לחשוש לדבריו (ולכן נזהרים שלא לטוס במוצאי שבת בשעות הסמוכות לצאת השבת)

ולאידך אין איסור הלכתי מפורש לקנות מחנות בבעלות יהודי שפתוחה בשבת משום שלאו דווקא שהמוצרים שנמכרים בה, נוצרו בחילול שבת אבל יש כח לרבנים לאסור לקנות אצל אותו יהודי כדי לשדלו לסגור את העסק בשבת (ומה עם דין מסייע לדבר עבירה?)

מתי חלה חומרת "בכדי שיעשו"?

נחלקו הראשונים (בסוגיא הנ"ל) האם בצאת השבת יש להמתין עד "בכדי שיעשו" או לא, דעת בה"ג ורש"י (ד"ה לא יאכל) שיש להמתין במוצאי שבת עד בכדי שיעשו כדי שלא ייהנו מאיסור שנעשה בשבת שאם נתיר לו לאכול מיד, נמצא שהועילו לו מעשיו, אולם דעת התוס', רא"ש והרמב"ם, שאין להמתין עד בכדי שיעשו אלא באיסור שנחשב קל בעיני הבריות (עיין מה שכתבנו לעיל) אבל כשמדובר באיסור מלאכה שהוא דבר חמור לא גזרו חכמים וכן נקטו הפוסקים

וכן פסק אדה"ז (ס"א) שבישראל אין להמתין במוצאי שבת בכדי שיעשו משום שני טעמים א' דאין לחוש שיאמר לישראל אחר לעשות לו מלאכה בשבת בשביל להנות ממנה מיד עם את השבת (משום חומרת הדבר) ועוד שהישראל לא ישמע לו משום דאין אדם חוטא ולא לו

כתב הפרי מגדים (סי' שכה מבוסס על דברי המג"א) שדין הקטן כדין הגוי שיש להמתין במוצאי שבת עד בכדי שיעשו, משום שהשימוש בקטן אף לאיסורים חמורים של תורה בשבת, נחשב כקל בעיני הבריות וכן נקטו הפוסקים להלכה

ובאשר לדין ישראל מומר שעשה מלאכה במזיד בשבת יש להסתפק האם יש להמתין במוצאי שבת בכדי שיעשו, דמצד הטעם ד"לא ישמע לו" יש לומר דמכיון דעסקינן בישראל מומר, כן "ישמע לו", וא"כ יש להמתין בכדי שיעשו, אבל לאידך גיסא, מצד הטעם "שמא יאמר לישראל אחר לעשות לו מלאכה בשבת", אין לחוש מכך משום שמלאכות שבת חמורים בעיני הבריות ולא יבקשו מישראל אחר לעשותם עבורם בשבת, וא"כ אין להמתין בכדי שיעשו, דעת הפרי מגדים (סי' רעו) שישראל מומר דינו כגוי לענין זה ויש להמתין במוצאי שבת בכדי שיעשו וכן נקטינן להלכה

כתב אדה"ז (סי' שכה סי"ד) שמשמעות הגדר "בכדי שיעשו", הוא הזמן הממוצע שלוקח לעשות את אותה מלאכה ולא הזמן שלקח לעשותה בפועל ממש, ובמקרה שאותה מלאכה יכולה להיעשות רק בבקרים לדוגמא תיקון (מלאכה) שנעשה ע"י גוי העובד רק בשעות הבוקר, וא"כ יוצא שאף שהמלאכה נעשתה בשעה אחת מ"מ לולא התיקון היה נעשה בבוקר יום השבת היה אמור להיעשות רק למחרת בבוקר, בדין זה, הביא אדה"ז (סי' שכה סי"ג) שני שיטות ופסק לענין שבת לחומרא ולענין יו"ט לקולא

[ויש להקל במקרים שיש הנחות גדולות על מוצרים הנמכרים בעיקר בשבת לומר לגוי לקנות עבור עצמו את המוצר ולשלם לו מעט יותר ממחיר המוצר (שעדיין נחשב זול לעומת מחירו כל השנה) אבל בוודאי שאם ישנה אפשרות להשיג את אותו מוצר בדרך אחרת אין להקל בדבר]

ובדין מלאכה שנעשתה ביום טוב נחלקו הראשונים בגמ' ביצה (יד.) האם יצטרכו להמתין רק עד מוצאי יו"ט הראשון או דילמא קנסו אותו חכמים להמתין עד מוצאי יו"ט השני, דעת רש"י להקל ודעת ר"י להחמיר, והביאם אדה"ז בלכות יום טוב (סי' תקטו) ופסק שיש להחמיר כשיטת ר"י

דין הנאה מאיסור מדרבנן שנעשה בשבת

לענין הנאה מאיסור מדרבנן שנעשה בשבת הביא הביאור הלכה (ד"ה המבשל בשבת) בשם הפרי מגדים דאין לחלק בין איסור מדרבנן לאיסור מה"ת ויש להחמיר בכל גווני כרבי יהודה, אולם הוסיף הביאור הלכה שמצא בדברי הגר"א שמסיק להלכה שבאיסור מדרבנן יש להקל כרבי מאיר והוכיח זאת מכמה סוגיות בש"ס, וכך ג"כ פסק הרמב"ם בהלכות שבת (פכ"ג), בדין המטביל כלים בשבת, דאם עשה כן בשוגג, רשאי להשתמש בהם אף בשבת עצמה, אבל אם עשה זאת במזיד יש לו להמתין עד צאת השבת, דמכאן מוכח שבאיסור מדרבנן מקילים כשיטת רבי מאיר (ואפשר דאף רבי יהודה יודה לרבי מאיר באיסור מדרבנן) וכן דעת החיי אדם

וכן מצינו שכך פסק אדה"ז ממה שכתב בסי' שלט (ס"ז) דאין להפריש תרומות ומעשרות בשבת מפני שהוא כמתקן דבר שלא היה מתוקן, ומ"מ אם בכל זאת כן הפריש, מה שעשה עשוי, אלא שאם עשה זאת במזיד אינו רשאי להנות מאותם פירות או ירקות עד צאת השבת, ומכאן מוכח שאדה"ז סובר בדין הנאה מאיסור מדרבנן שנעשה בשבת, דיש להקל כשיטת רבי מאיר ולהתיר לעושה בשוגג להנות מאותו איסור אף בשבת עצמה ולעושה במזיד להמתין עד צאת השבת ותו לא, וכן נקטינן להלכה

דין האוסר דבר שאינו שלו

איתא בגמ' חולין (מ:) "אין אדם אוסר דבר שאינו שלו", ולכן אם הזמין אדם אורח לביתו לשבת, וכיבה אותו אורח אור שהיה דלוק ואח"כ הדליקו שוב, יש להקל ולהתיר לבעל הבית להנות מהאור אפילו בשבת עצמה, מאחר שהאור היה כבר דלוק ו"אין אדם אוסר דבר שאינו שלו", אבל אם הדליק

האורח אור שלא היה דלוק מעיקרא, בעל הבית אינו רשאי להנות מאותו אור משום שאסור להנות ממעשה איסור של יהודי

דין הנאה מבישול גוי בשבת בהיתר

כתב הרמ"א אם בישל גוי בשבת לחולה שאין בו סכנה, אסור לבריא להנות מאותו תבשיל בשבת דחיישינן שמא ירבה בשבילו, והעיר המשנה ברורה (סקי"ד) בשם הגר"א, דבמוצאי שבת מותר הן לבריא והן לחולה להנות מאותו תבשיל מיד (וא"צ להמתין בכדי שיעשו), מכיון שאותו התבשיל נתבשל בהיתר, וגם מפני שלא גזרו בו משום בישולי עכו"ם, אבל לאידך גיסא בסי' שכח מצינו שפסק המשנה ברורה באותו מקרה שיש לאסור להנות מאותו תבשיל אף במוצאי שבת הן לבריא והן לחולה, והוא מפני שהוא בישולי עכו"ם, (וכתבו האחרונים שאין זה סתירה, משום שפסק זה ככל הנראה נכתב ע"י אחד מצאצאי המשנה ברורה שהשלים את חיבורו לאחר פטירתו) וכך פסקו ג"כ המחה"ש, הכף החיים והפרי מגדים וכן מנהג העולם

אולם מדברי אדה"ז (ס"ה) אפשר לדייק, דאסר במוצאי שבת משום בישולי עכו"ם רק לבריא מהא דלא הזכיר את החולה כלל, ומ"מ למעשה אם אפשר בקל לבשל מחדש במוצאי שבת ע"י יהודי, ודאי עדיפי

דין מרבה בשיעורין

איתא בגמ' חולין (טו:) המבשל בשבת לחולה שיש בו סכנה (והוא הדין לגוי המבשל בשבת לחולה שאין בו סכנה), אסור לבריא להנות מאותו תבשיל בשבת, שמא ירבה בשבילו ונחלקו הראשונים (הובא בב"י ד"ה ומש"כ רבינו שמותר) בדין מרבה בשיעורין אי הוי מדאורייתא או דילמא הוי מדברי סופרים, ויש לבאר ובהקדים, דאם מדובר במקרה שהסיר כבר היה על האש והוסיף לסיר דבר מה, כו"ע מודים שהוא איסור מה"ת, אלא שנחלקו במקרה שהסיר עדיין לא עלה על האש והוסיף לסיר דבר מה, דלדעת הרשב"א זהו רק איסור מדרבנן ואילו לדעת הר"ן גם כאן ישנו איסור מה"ת

והביא הר"ן ראיה לדבריו מהא דשנינו בגמ' (?) דמותר לתלוש פירות בשבת לחולה שיש בו סכנה ובהמשך הדברים נסתפקה הגמ' (??) בדין חולה שהיה צריך שני תאנים והיו לפניו ג' ענפים, שני ענפים שעל כל אחד מהם תאנה אחת, וענף שלישי שעליו ג' תאנים, וכתב הר"ן דמספק הגמ' מוכח שדין מרבה בשיעורין הוא איסור מה"ת, שהרי אם האיסור היה רק מדרבנן מדוע מסתפקת הגמ' איזה ענף לתלוש, והלוא ודאי דעדיף לעבור על איסור מדרבנן מאשר לעבור על איסור דאורייתא, וכך נוטה ג"כ דעת אדה"ז בסי' רמז (בקונטרס אחרון סק"ב) וכן פסק המשנה ברורה (סקי"ג), וכמובן שאיסור זה הוא גם ע"י עכו"ם (כמובא לעיל)

והנה בדין מרבה בשיעורין ישנו דיון מפורסם המופיע בספרי אחרונים במקרה שנוצרה הפסקת חשמל בשבת בכל השכונה, הרי בודאי שמתירים לתקן את התקלה משום ספק פיקוח נפש שמא נמצא אדם עם מכונת הנשמה המחוברת לחשמל וכיו"ב, אלא דיש לחקור, שהרי מן הסתם יש בזה משום מרבה בשיעורין בין אם התיקון נעשה ע"י גוי וכ"ש אם נעשה ע"י ישראל

ודנו בזה הרבה מן האחרונים, ואחת הסיבות להתיר הוא ע"פ מה שכתב המנחת שלמה דיש לחלק בין מרבה בשיעורין במצב של "קום ועשה" לבין מרבה בשיעורין במצב של "שב ואל תעשה" כבנידון דידן, שבזה אפשר להקל (כפי שמצינו בדין שחיטה), ועוד י"ל שבדין מרבה בשיעורין בדרך כלל יש

אומד כמה הוסיפו ולכן האיסור ברור ובולט, אבל בנידון דידן, המתקן אין לו השערה כלל וכלל באומד הדברים, ולכן אפשר להקל בענין